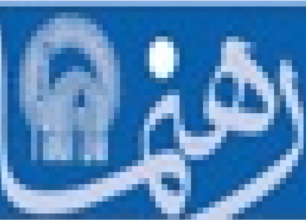

آستان قدس رضوی

۷۰

حجاب؛ از پیشینه تا پیامدها

علی محمدی آشنانی

بسم الله الرحمن الرحیم

رهنما ۷۰ (حجاب از پیشینه تا پیامدها)

نویسنده:

علی محمدی آشنایی

ناشر چاپی:

انتشارات آستان قدس رضوی - به نشر

ناشر دیجیتالی:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

فهرست ---- ۵

رهنما ۷۰ (حجاب از پیشینه تا پیامدها) ---- ۶

مشخصات کتاب ---- ۶

اشاره ---- ۷

درآمد ---- ۱۰

۱. شناخت واژهٔ «حجاب» ---- ۱۲

اشاره ---- ۱۲

حجاب؛از پیشینه تا پیامدها ---- ۱۴

۲. پیشینهٔ پوشش و حجاب ---- ۱۶

۳. ریشه ها و علل رویکرد زنان به حجاب ---- ۲۲

۴. پوشش، تحفه ای الهی؛ برهنگی، دام شیطان ---- ۲۶

۵. حجاب در فرهنگ اسلامی ---- ۲۸

۶. فلسفهٔ حجاب ---- ۳۴

۷. حجاب در قرآن کریم ---- ۳۶

۸. حجاب در روایات ---- ۴۰

۹. وظایف مردان دربرابر حجاب ---- ۴۴

۱۰. علل بی حجابی ---- ۴۷

۱۱. پیامدهای ناگوار بدحجابی ---- ۵۱

سخن پایانی ---- ۵۴

برای مطالعه بیشتر ---- ۵۶

درباره مرکز ---- ۵۸

رهنما ۷۰ (حجاب از پیشینه تا پیامدها)

مشخصات کتاب

سرشناسه : محمدی، علی، ۱۳۴۲ -، مقدمه نویس

عنوان و نام پدیدآور : حجاب: از پیشینه تا پیامدها / علی محمدی آشنایی؛ [به سفارش] : آستان قدس رضوی، معاونت تبلیغات و ارتباطات اسلامی.

مشخصات نشر : مشهد: انتشارات قدس رضوی، ۱۳۹۱.

مشخصات ظاهری : ۶۰ ص.

فروست : رهنما؛ ۷۰.

شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۶۵۴۳-۴۳-۷

وضعیت فهرست نویسی : فیپا

یادداشت : کتابنامه.

موضوع : حجاب

موضوع : حجاب -- تاثیر

شناسه افزوده : آستان قدس رضوی. معاونت تبلیغات و ارتباطات اسلامی

شناسه افزوده : موسسه انتشاراتی قدس رضوی

رده بندی کنگره : BP۲۳۰/۱۷/م۲۸۲ح۳ ۱۳۹۱

رده بندی دیویی : ۲۹۷/۶۳۶

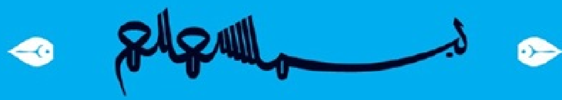
شماره کتابشناسی ملی : ۲۸۲۷۲۷۹

حجاب؛ از پیشینه تا پیامدها

ص:۱

اشاره

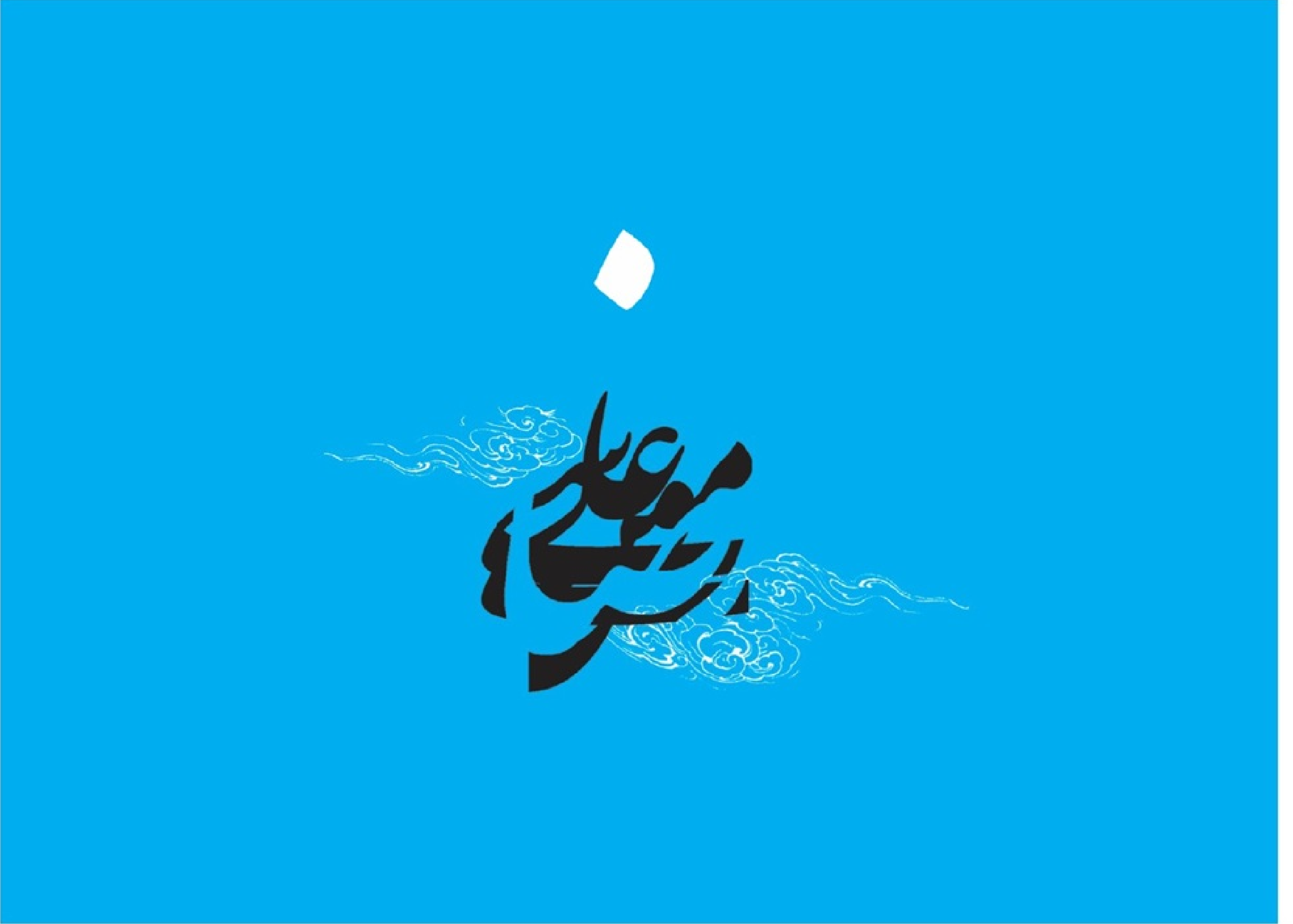
تصویر

ص:۲

پرسیدن برای یافتن راه، خود، ارزش است...
و هر فرهنگی که به پرسشگری بها دهد
و زیباترین، دقیق‌ترین و ساده‌ترین پاسخ‌ها را پیشِ رو بگذارد،
گسترش و دوام خود را تضمین کرده است.
مهم، انتخاب بهترین راه است...
و **رهنما** گامی است در این مسیر.
همگامِ ما باشید و با طرح دیدگاه‌های رنگارنگتان، یاری‌مان کنید.

تصویر

ص:۴۰

درآمد

یکی از امتیـازات انسـان، در مقـایسه با موجودات دیگر، تهیـهٔ پوشـش مناسب برای انـدام خویش است. لباس و پوشـش ازیک سو، انسان را از سرما و گرما و نیز برف و باران و آسـیب های ناشـی از آن حفظ می کند و ازسوی دیگر، با پوشش جسم، آن را از نظرها پنهان می دارد و در حفظ عفت و شرم، به آدمی کمک می کند و ازسوی سوم، به انسان آراستگی و زیبایی و وقار می بخشد.

اگرچه لبـاس و پوشـاک نشـان دهنـدهٔ اندیشه و ارادهٔ آدمی و تجلی انتخـاب اوست، بر بینش و ارادهٔ فردی و اجتمـاعی انسـان هـا نیز تأثیر می گذارد و می تواند زمینه ساز تعالی یا انحطاط فردی و اجتماعی آدمیان باشد.

گفتنی است پوشانـدن جسم برای زنان، به دلایلی که در پی خواهـد آمد، اهمیت بیشتری دارد. پوشـش زنان را در فرهنگ اسـلامی، «حجاب» گویند. برابر فرمودهٔ فقیهان مسلمان، حجاب

از واجبات، بلکه از ضـروریات دین مبین اسـلام است که در قرآن کریم و روایات پیامبر و اهل بیت مکرم او، به صراحت بیان شده است. براین اساس، هرکس با اسلام اندکی آشنا باشد، در واجب و لازم بودن حجاب در نزد مسلمانان، تردیدی نخواهد کرد.

نوشـتاری که پیشِ رو داریـد، برای آشـنایی بیشتر شـما زائران بارگاه ملکوتی ثامن الحجـج، امام علی بن موسـی الرضا تـدوین شده است. امید است که زائران عزیز و گران قدر هشتمین اختر تابناک آسمان امامت و ولایت، با مطالعهٔ این نوشتار، بتوانند با نگرشی ژرف تر، از آموزه های اهل بیت مطهر پیامبر اکرم پیروی کننـد و خود و جامعـهٔ خویش و نسل آینـده را در انـدیشه و عمل، با معارف والای اسـلامی در همهٔ زمینه ها آشنا سازند.

۱. شناخت واژهٔ «حجاب»

اشاره

کلمهٔ حجاب در لغت، به این معانی آمده است: پوشش، وسیلهٔ پوشش، پرده، حایل، منع کردن، نقابی که زنان چهرهٔ خود را بدان می پوشانند، روی بند و نیز چادری که زنان سر تا پای خود را با آن می پوشانند. در اصطلاح فقیهان مسلمان، حجاب به معنای «پوشش مخصوص زنان» است. البته در قدیم، فقها برای پوشش زنان، از واژهٔ «ستر» استفاده می کرده اند.(۱)

برخی، از همان آغاز، با نگرش بدبینانه به مسئلهٔ پوشش زنان، دربارهٔ حجاب اسلامی دچار برداشت های نادرست شده و پنداشته اند که حجاب اسلامی به معنای حبس و پشت پرده قرارگرفتن زنان است! بدون شک، چنین پنداری نادرست است؛ زیرا حجاب اسلامی هرگز

۱- . مرتضی مطهری، مسئلهٔ حجاب، ص۶۲.

به معنای پرده نشینی و محروم بودن از حضور در صحنهٔ فعالیت های اجتماعی نیست؛ بلکه به معنای وجوب پوشش جسم و ممنوعیت خودآرایی زن درمقابل مردان بیگانه است.

حجاب؛از پیشینه تا پیامدها

پاسخ به پرسش های زیر دربارهٔ حجاب، وجههٔ همت نگارندهٔ این کتابچه بوده است:

۱. حجاب از کجا آمده است؟ آیا در تاریخ زندگی بشر، پیشینه ای دارد؟

۲. چه شد که جوامع غربی به سمت بی حجابی رفتند؟

۳. منابع قرآنی و رواییِ وجوب حجاب چیست؟

۴. بی حجابی ریشه در چه چیزهایی دارد و چه نتایجی در پی می آورد؟

۵. مردان دربرابر حجاب چه وظایفی دارند؟

ص:۵

تصویر

۲. پیشینۀ پوشش و حجاب

براساس ظاهر آیات قرآن کریم، حضـرت آدم و حوا در بهشت لباس و پوشش داشته اند؛ ولی بر اثر خوردن از درخت ممنوعه، آن را از دست دادنـد: «و آنگـاه که آدم و حوا از آن درخت ممنوعه چشـیدند، پوشـش خود را از دست دادنـد و به سـرعت بـا برگ درختان بهشتی، خود را پوشاندند.»(۱)

پس از هبوط انسـان به کرۀ خـاکی، از همـان آغـاز، هریـک از زن و مرد کوشـیده است تا پوشـش مناسب خود را تهیه کنـد. آدمی، نخست با برگ درختـان و سـپس بـا پوست حیوانـات و بعـدها بـا دست بافت های خود، خویش را می پوشانـده است. خوشبختانه با پیشـرفت صـنعت و دستیابی انسان به منابع و ابزار جدید، پوشش نیز از تغییرات تکاملی بهره مند شد و انسان به پوشاک متنوع و مناسب تری دست یافت.

۱- . اعراف، ۲۲، طه، ۱۲۱.

تصویر

ص:۱۲

بنـا به گواهی متون تـاریخی، در اکثر قریب به اتفـاق ملت هـا و آیین های دینی جهان، حجاب در بین زنان معمول بوده است. حجاب در طول تاریخ، فرازونشـیب های بسـیاری را طی کرده و گاهی با اِعمال سـلیقهٔ حاکمان یا متنفذان مذهبی تشدید یا تخفیف یافته است؛ ولی همواره در تاریخ حیات زنان، تداوم یافته و هیچ گاه به طور کامل، از میان رخت نبسـته است. فرید وجدی، مؤلف کتاب دائرهالمعارف قرن بیسـتم دراین باره می نویسد: «حجاب گرفتن زنان قدمتی طولانی دارد. برطبق نوشـتهٔ دائره المعارف لاروس، زنان یونانی در دوره های گذشته، صورت ها و انـدامشان را تـا روی پا می پوشاندنـد.»(۱) لبـاس ملی کشورهـا، دلیلی آشـکار بر گسـتردگی حجـاب در میـان زنـان اسـت. اگر به لبـاس ملی کشورهای جهان بنگریم، حجاب و پوشش زن را در همهٔ آن ها می بینیم.

بدین سان، بیشترِ زنان کشورها و مذاهب مختلف، تا قبل از رنسانس، دارای حجاب بوده اند

ص:۱۳

۱- . دایره المعارف قرن بیستم، ج۳، ص۳۳۶.

ولی پس از رنسانس و انقلاب علمی و صنعتی مغرب زمین و به ویژه پس از جنگ جهانی دوم، به تدریج در اروپا، زمینهٔ فرهنگی و اجتماعی بی حجابی زنان فراهم شد و با وقوع نهضتِ به اصطلاح «آزادی زنان»، کنارگذاشتن حجاب تشویق و تکریم شد. برابرِ گفتهٔ ویل دورانت، اندیشمند و مورّخ معروف امریکایی: «واقعیت این بود که کارخانه داران بزرگ برای استفاده از نیروی کار ارزان قیمت زنان و امکان حضور آنان در محیط کار، تبلیغات وسیعی آغاز کردند. زنان نیز که از حقیقت امر ناآگاه بودند، برای دست یافتن به حقوق ازدست رفتهٔ خویش!، تلاش فراوانی نموده، موج جدیدی به وجود آوردند که نهضت زنان برای آزادی نامیده شد و دربارهٔ آن، تبلیغات وسیعی در جراید و مطبوعات انجام گرفت.»(۱)

البته برخی از تاریخ نگاران تمدن بشری از وجود برخی اقوام بدوی که در آن ها مرد و زن

۱- . ویل دورانت، لذات فلسفه، ص ۱۵۰.

هیچ گونه پوششی نداشته اند، نیز سخن به میان آورده اند؛ اما نمی توان و نباید آن را مبدأ تاریخ بی حجابی زنان قرار داد؛ زیرا این موارد، در تاریخ بشر بسیار نادر و کمیاب بوده است و در همان ایام، نزد بیشترِ جوامع بشری، برهنگی زنان از نشانه های عقب افتادگی و بـدَوی بودن شمرده شده و پوشش زنان، علامت تمدن تلقی می شد.

براین اساس، از نظر تاریخی، موج جدید و شکل نوظهور بی حجابی از قرن نوزدهم آغاز شده است. متأسفانه دامنهٔ این موج نامطلوب و انحرافی، کم کم کشورهای اسلامی را نیز فراگرفت. نخستین کشور اسلامی که به صورت رسمی اقدام به کشف حجاب بانوان کرد، افغانستان بود و دومین کشور، ترکیه. پس از سقوط دولت عثمانی، کمال آتاتورک در سال ۱۳۱۳ش فرمان منع حجاب زنان ترکیه را صادر کرد. سومین کشور نیز ایران بود: رضاخان پهلوی در ۱۷دی۱۳۱۴ کشف حجاب را به صورت رسمی اعلان و اجرا کرد.

بدین سان، تاریخ پوشش انسان و حجاب زنان، از زمان نخستین انسان ها، یعنی آدم و

حوا، آغاز شـده و در دوران های مختلف، فرازونشـیب های بسـیاری طی کرده است. آغاز تاریخ بی حجابی را باید قرون اخیر و دوران پس از رنسانس دانست.

ص:۱۶

۳. ریشه ها و علل رویکرد زنان به حجاب

دانشـمندان علوم مختلف، بـا تعـابیر گوناگون به تبیین ریشه های حجاب پرداخته انـد: برخی دانشـمندان زیست شـناس به وجود نوعی احساس حیای طبیعی در جنس ماده اشاره کرده اند(۱) که می توان آن را منشأ طبیعی و غریزی پوشش و حجاب زنان دانست.

برخی از روان شـناسان، با تأیید وجود عامل حیا در نهاد انسان، آن را در روی آوردن زنان به حجاب و پوشـش مؤثر دانسـته اند؛ ولی به عقیدهٔ برخی، همچون ویلیام جیمز، روان شناس معروف، حیا امری غریزی نیست، بلکه اکتسابی است: «زنان دریافته اند که دست ودل بازی مایهٔ طعن و تحقیر است و این امر را به دختران خود یاد داده اند. خودداری از انبساط و امساک در بذل و بخشش، بهترین سلاح برای شکار مردان است. مرد جوان به دنبال چشمان پر از

۱- . فخری، المرأه و فلسفه التناسلیات، ص۲۷۸.

حیاست و بی آنکه بداند، حس می کند که این خودداری ظریفانه، از یک لطف و دقت عالی خبر می دهد.»(1)

برخی از اندیشمندان و مفسران مسلمان، ریشهٔ روی آوردن زنان به حجاب و پوشش را فطرت پاک و زیبای الهی و انسانی زن معرفی کرده اند. طبق آیات شریف قرآن و روایات، حضرت آدم و حوا بعد از خوردن میوهٔ درخت ممنوعه، پوشش خود را از دست دادند؛ ولی بلافاصله و بدون فرمانی از جانب خداوند یا تذکری ازسوی فرشتهٔ وحی یا یادآوری خود آنان به یکدیگر، با برگ درختان بهشتی خود را پوشاندند. این رویکرد، فطری بودن پوشش و اشتیاق درونی انسان به پوشش را اثبات می کند.

برخی از جامعه شناسان، حجاب و پوشش زن را مقتضای طبیعی جامعهٔ بشری معرفی

۱- . دورانت، پیشین، ص۱۲۹.

کرده انـد؛ برای نمونه، مُنتِسـکیو، جامعه شـناس مشـهور مغرب زمین، می نویسد: «ازدست رفتن عفت زنان به قدری تأثیرات بد دارد و به اندازه ای نواقص و معایب تولیـد می کنـد و طوری روح مردم را فاسد می کند که اگر کشوری دچار آن گردد و این اصل مهم از بین برود، بدبختی هـای زیـادی از آن ناشـی می گردد. به خصوص در حکومت دموکراسـی که ازدست رفتن عفت، باعث بزرگ ترین بـدبختی ها و مفاسـد می شود؛ تاجایی که اساس حکومت را از بین خواهد برد؛ به همین دلیل، قانون گذاران خوب، عفت را توصـیه می کنند و از زنان، وقار در اخلاق را توقع دارنـد. در جمهوری، نه تنهـا اخلاق فاسـد، بلکه تظاهر به فسـاد اخلاق و سبُکی را نیز منع کرده انـد؛ زیرا عشوه گری و طنازی که از بیکاری زن ها ناشی می شود، نتیجه اش آن است که قبل از آنکه خود زن ها را فاسد کند، دیگران را فاسد می نماید.»(۱)

ص:۱۹

۱- . منتسکیو، روح القوانین، ترجمهٔ علی اکبر مهتدی، ص۳۲۵.

آنـدره موروا در کتـاب فرانسه چرا شـکست خورد؟، همچنین مارشـال پتن، سـردار نظـامی فرانسه، می گوینـد: «بزرگ ترین دلیل شـکست ما، فرورفتن در گرداب های شـهوت و ابتلا به تن پروری و عیاشی بود.»(۱) بدین سان، جامعه شـناسان، حجاب و پوشش زن را انتظار همهٔ جوامع بشری از او معرفی می کنند و می گویند که خردمندان و مصلحان جامعهٔ بشری برای تأمین سعادت جامعه، حجاب را لازم شمرده اند

۱- . سید عبدالحسین دستغیب، گناهان کبیره، ص۲۱۳.

۴. پوشش، تحفه ای الهی؛ برهنگی، دام شیطان

بی شک، آفرینش لباس و پوشش، به تناسب ویژگی های روحی و جسمی بشر و روی آوردن فطری انسان به آن، یکی از نعمت ها و هدایای بی بدیل خداوند محسوب می شود. قرآن کریم دربارهٔ آفرینش لباس چنین می فرماید: «ای فرزندان آدم، برای شما لباسی فرو فرستادیم که اندام شما را می پوشاند و مایهٔ زینت شماست و لباس تقوا بهتر است. این، از آیات خداوند است؛ باشد که متذکر شوید.»(۱)

قرآن کریم برهنگی و کنارگذاشتن لباس را مخالف فطرت بشر و دامی شیطانی معرفی می کند و انسان ها را از فروافتادن در چنین دامی، برحذر می دارد. در سورهٔ اعراف می خوانیم: «ای فرزندان آدم، مبادا شما را شیطان بفریبد؛ آن چنان که پدر و مادر شما را از بهشت بیرون

۱- . اعراف، ۲۶.

راند و لباسشان را از تنشان بیرون آورد تا عورتشان را به آن ها بنمایاند. همانا شیطان و گروه وابسته به او، شما را از جایی می بینند که شما آن ها را نمی بینید. ما شیاطین را دوستان کسانی قرار دادیم که ایمان نمی آورند.»(۱)

۱- . اعراف، ۲۷.

۵. حجاب در فرهنگ اسلامی

بـدون تردیـد، فرهنگ، آداب و رسوم، نوع و کیفیت لباس زنان و مردان در هر جامعه، نشان دهنـدهٔ نوع جهان بینی و بیانگر ارزش های حاکم بر آن جامعه است و مبانی فکری و چگونگی اندیشـهٔ افراد آن جامعه را نشان می دهـد. به تعبیر شـهید مطهری: «هر مسـلک و فلسـفهٔ زنـدگی، خواه ناخواه بر نوعی اعتقاد و بینش و ارزیابی دربارهٔ هستی و بر نوعی تفسیر و تحلیل از جهان و انسان مبتنی است.»

جهـان بینی و انسـان شناسـی هر فرهنـگ و مکتب، نقش اساسـی و مهمی در انتخـاب نوع و کیفیت پوشـش و حجـاب دارد. بـا عنایت به آنکه نگرش جوامع مختلف به جهان و انسان، با یکدیگر متفاوت است، نوع پوشش و لباس زنان جوامع مختلف نیز با هم تفاوت دارد.

برای نمونه، در بینش نوین غرب، جایگاه والای انسان در جهان هستی در معرض تردید و انکار قرار

ص:۲۳

گرفته است و انسـان، مجموعه ای از غرایز و کشـش ها و تمایلات مادی تعریف شـده است. در این نگرشِ واژگونه که هـدف و غایت انسان، تأمین رفاه و دستیابی به لذت بیشتر جسمانی است، بی حجابی و نیمه برهنگی نیز تشویق می شود.

اکنون این پرسـش مطرح می شود که نگرش اسـلام به حجاب چیست؟ به تعبیر دیگر، چرا در فرهنگ اسـلامی، حجاب بر زنان واجب شـمرده شده است؟ در پاسخ به این پرسـش می توان گفت که براساس جهان بینی ادیان الهی، انسان خلیفهٔ خداوند و مرکز و محور جهان هستی اسـت و حیـات او در جهـان آخرت نیز ادامه دارد. خداونـد، انسـان را بیهوده نیافریـده و او را رها نکرده است. در این دیـدگاه، رسالت انسان کسـب معرفت و بنـدگی خداونـد، تهـذیب نفس و اصـلاح جامعهٔ بشـری است؛ بنابراین باید جسم زن و چشم مرد پوشـیده باشد تا غرایز حیوانی آنان مهار و کنترل شـده و اسـتعدادهای معنوی و عقلانی آنان در پرتوی رهیافت های فطرت و هـدایت های وحی، شـکوفا شود. در تفکر اسـلامی، پوشیدن لباس کامل و حجاب جسمانی زن

برای آن است که حریم و کرامت انسانی او حفظ شود تا رشد عقلی و شکوفایی استعدادهایش میسّر شده، وقتش صرف خودآرایی نشود.

به راستی، مگر زن خودبه خود تابلوی بسیار زیبای آفرینش نیست؟ مگر خداوند آفرینشگر، زن را پر از رمزوراز و سرشار از مهر و ایثار و پاکی و عفاف، به جهان هستی ارائه نکرده است؟ مگر زن، مظهر بدیع همهٔ زیبایی های طبیعت، بلکه تجلی صفات جمال الهی نیست؟ مگر او نمونهٔ اعلاـ و مثال کامل تمام رنگ های گوناگون و الحان خوش صدا و رنگ و رایحهٔ معطر همهٔ گل ها نیست؟ پس چرا برخی او را به خودنمایی و طنازی برای نامحرمان و بیگانگان فرامی خوانند؟

براساس بینش اسلامی، اگر زن از ارزش های والای گوهر وجود خویش آگاه شود و بدین نکته معرفت یابد که خداوند به او محبوبیت ذاتی و مطلوبیت طبیعی بخشیده است و او را منبعی الهام بخش برای زیبایی ها قرار داده است، هرگز خود را نیازمند طلا و نقره و لباس و رنگ

نمی بینـد تـا به وسـیلهٔ آن هـا، خود را بیارایـد. انتخاب شـدن توسط انسان است که معیار و ملاک زیبایی و ارزش اشـیای دیگر است؛ نه اینکه ملاک و معیـار زیبـایی و ارزش انسـان، پوشـیدن نوعی خـاص از لبـاس و دربرکردن اشـیای زینتی باشـد. آری، براسـاس جهان بینی اسـلامی، مسـئولیت زن خطیرتر و بس والاتر از آن اسـت کـه دربرابر مردان بیگـانه بـه آرایش و خودنمـایی بـپردازد و زیبـایی هـای بـدن خـود را برای نامحرمان به تماشا بگذارد.

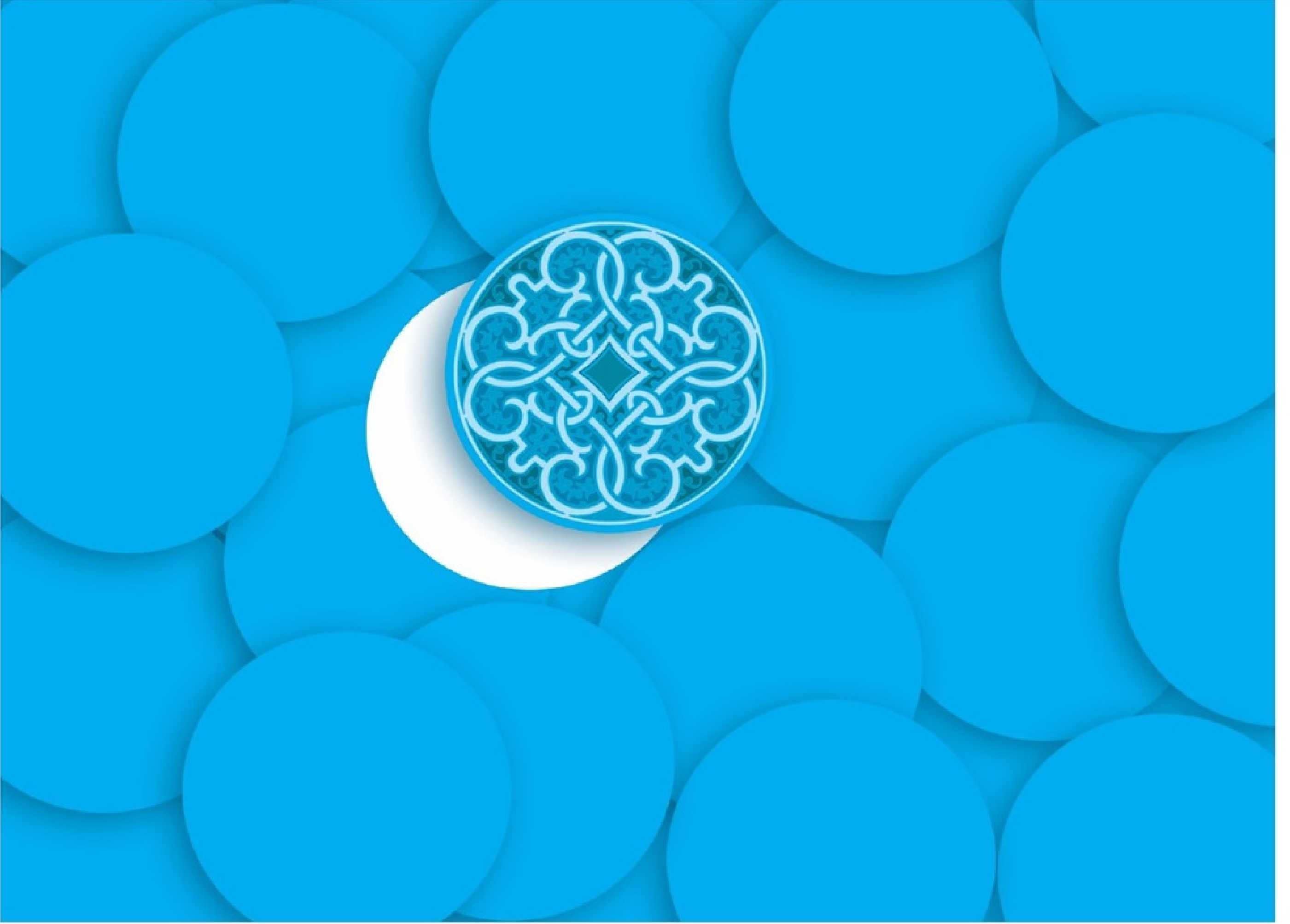
البته خداونـد متعـال، در کنـار حیـا و عفت فطری و همراه بـا گرایش و اشتیـاق درونی زنـان به حیا و عفاف، به زنان غریزهٔ خودآرایی و زیبایی گرایی نیز بخشـیده و در وجود آنـان، تمایـل به آرایش و زیباسـازی خویشـتن را نیز قرار داده است تا زنان به وسـیلهٔ آرایش و زینت کردن، بر جذابیت خود برای همسـرشان بیفزایند و محیط خانه و خانوادهٔ خود را گرمای بیشتری بخشـند. به همین دلیل، برابرِ دستورهای اسلامی، آرایش زنان در محیط خانواده و به ویژه برای همسر، پاداش معنوی دارد.

ص:۲۶

آری، برای زنـان، نیکو و بلکه مسـتحب است که درون خانه، زیباترین لباس را در بر کرده، خود را برای همسـرشان به صورت مناسبی آرایش کنند؛ چنان که نیکوست زن برای نماز از لباس پاکیزه و زیبا اسـتفاده کند. ولی نشان دادن این زیبایی ها و آرایش ها به مردان بیگانه، افزون بر آنکه برای جامعه، فسادانگیز و برای زنان، خطرآفرین است، خداونـد نیز آن ها را نهی کرده و حرام شـمرده است. زنان باید در همهٔ حالات، از نشان دادن آرایش و زیبایی های خود به نامحرمان، اجتناب ورزند.

ص:۲۷

تصویر

ص:۲۸

۶. فلسفۀ حجاب

در فرهنگ اسلامی، واجب شدن هر چیز به سبب مصلحت ها و آثار و فواید دنیوی و اخروی آن است؛ چنان که حرام ساختن چیزی، به دلیل ضرر و زیان های فردی و اجتماعی آن است. براین اساس، حجابِ مدنظر اسلام، دارای مصالح و فواید و آثار بسیاری است که می توان مجموع آن ها را فلسفۀ حجاب اسلامی دانست: حجاب، عامل کمال یافتن شخصیت زن، سبب تعادل و هدایت غرایز، سنگر تهذیب و خودسازی، عامل ایجاد آرامش روانی، تأمین کنندۀ امنیت فردی، موجب سلامتی جسمانی، افزایش جذابیت، راه حفظ و تداوم زیبایی زن، عامل استحکام پیوند خانوادگی، استواری جامعۀ بشری، احیای ارزش های متعالی و راه ایفای رسالت اجتماعی زنان است.

در طرف مقابل، بی حجابی عامل سقوط شخصیت زن، سبب ایجاد بیماری های روانی، اشاعۀ بیماری های جسمی، فروپاشی نهاد خانواده، کاهش جذابیت و زیبایی زنان، ازبین رفتن

ص:۲۹

امنیت فردی آنان و درنتیجه، عامل سقوط جوامع بشری است.

این نکات، نه صرفاً ادعا، بلکه واقعیت هایی است که در کشورهای جهان تجربه شده و به صورت آمارهای رسمی، ارائه و ثبت شده است و خوشبختانه، امکان مشاهدهٔ آن ها در رسانه های مختلف و سایت های اینترنتی وجود دارد. براساس این واقعیت ها که در جهان نیز تجربه شده اند، اگر انسان ها و به ویژه ما مسلمانان، دربارهٔ فواید حجاب خردمندانه بیندیشیم و در زیان های فراوان بی حجابی تأمل کنیم، حتی اگر فرمان خداوند و دستور دینی نبود، بدون تردید، رعایت حجاب کامل را برمی گزیدیم و با جدیت بیشتری از بدحجابی دوری می کردیم؛ چه رسد به آنکه این همه در قرآن و روایات بر رعایت حجاب کامل تأکید شده است.

۷. حجاب در قرآن کریم

در قرآن کریم به طور صریح چند آیه دربارهٔ وجوب حجاب و حد و کیفیت آن نازل شده است که ترجمهٔ آن ها را ذکر می کنیم:

۱.۷. به مردان مؤمن بگو که چشم هـای خود را فرو پوشـند و دامان خویش را [از گناه] نگاه دارنـد. این عمل برای ایشان پاکیزه تر است. همانا خداونـد به آنچه انجـام می دهنـد، آگاه است. به بانوان باایمان بگو که چشم های خود را فرو پوشاننـد و دامان خود را [از گناه] نگاه دارنـد و زینت های خود را جز آن مقـداری که ظاهر است، آشـکار نسازنـد، مگر برای: شوهر، پدر، پدر شوهر، پسـر، پسـر همسـران، برادر، پسـربرادر، پسـرخواهر، زنان هم کیش، کنیزان، مردان سـفیهی که تمایلی به زنان ندارند، کودکانی که از امور جنسی بی اطلاع اند (غیرممیز). [همچنین،] پای خود را آن چنان بر زمین نکوبند که زینت های پنهانشان آشکار شود. و همگی به سوی خداوند

توبه کنید، ای مؤمنان، باشد که رستگار شوید.(۱)

براساس این آیـۀ شـریفۀ قرآن کریم، زنان باید در جامعه به گونه ای راه بروند و از کفش هایی اسـتفاده کنند که موجب جلب توجه نامحرمان نشونـد. بـدین سان، رواج کفش هایی که هنگام راه رفتن، صدا تولید می کند، در میان زنان کشورهای مسـلمان و به ویژه دربین زنان نجیب و باایمان ایرانی که آموزگار پاکی و عفاف و حجاب اند، بسیار جای تعجب و شگفتی است؟

۲.۷. ای پیامبر، به همسـران و دخترانت و بانوان باایمان بگو: بر خویشـتن از روپوش های خود فرو گذارند. این، به آنکه شناخته شوند، نزدیک تر است؛ پس آزار نشوند. خداوند آمرزندۀ مهربان است.(۲)

در تفسیر علی بن ابراهیم در شأن نزول این آیه چنین آمده است: «آن ایام، زنان مسلمان به

۱- . نور، ۳۱.

۲- . احزاب، ۵۹.

مسجد می رفتند و پشت سرِ پیامبر نماز می گزاردند. هنگام شب، موقعی که برای نماز مغرب و عشا می رفتند، بعضی از جوانان هرزه و اوباش بر سرِ راه آن ها می نشستند و با مزاح و سخنان ناروا، آن ها را آزار می دادند و مزاحم می شدند. آیهٔ بالا نازل شد و به آن ها دستور داد که حجاب خود را به طور کامل رعایت کنند، تا به خوبی شناخته نشوند و کسی بهانهٔ مزاحمت پیدا نکند.

۳.۷. ای زنان پیامبر، شما همانند دیگر زنان نیستید. اگر تقوا دارید، پس هرگز نرم و نازک [با مردان] سخن مگویید، تا آن که در دلش بیماری است، به طمع افتد؛ بلکه نیکو سخن بگویید و خانه را منزلگاه خویش قرار دهید و هرگز مانند دورهٔ جاهلیت نخستین، آرایش و خودنمایی نکنید.(۱)

براساس این آیه، زنان باید به هنگام سخن گفتن با نامحرمان، مواظب گفته های خود باشند. متین و استوار و خوب سخن بگویند و از طنازی و ناز و کرشمه کردن درمقابل نامحرمان بپرهیزند.

۱- . احزاب، ۳۲.

۴.۷. هنگامی که چیزی از وسایل زندگی به عاریت از آن ها (همسـران پیامبر) می خواهید، از پشت پرده بخواهید؛ این کار، برای دل های شما و دل های آنان پاک تر است.(۱)

براساس این آیه، زنان و مردان بایـد از اختلاط و درهم آمیختن های بدون ضـرورت، دوری گزینند و در روابط محرم و نامحرم، حریم زنان را پاس دارند.

۱- . احزاب، ۵۳.

۸. حجاب در روایات

افزون بر آیات قرآن، در روایات اسلامی نیز دربارهٔ پوشش زنان نکات مهمی مطرح شده است که به برخی از آن ها اشاره می کنیم:

۸.۱. ضـرورت پوشـش کامل: روزی اسماء، دختر ابوبکر که خواهر همسر پیامبر محسوب می شد، با جامهٔ بدن نما و نازکی به خانهٔ پیامبر آمد. پیامبر روی خود را از او برگرداندند و فرمودند: «ای اسماء، زن وقتی به حد بلوغ رسید، نباید جایی از بدن و اندامش دیده شود، مگر صورت و دست ها.»(۱)

۸.۲. نهی از آرایش و اسـتعمال عطر در خارج از خانه: پیامبر از اینکه زنی خود را برای دیگران بیارایـد نهی کرده و فرموده اند: «اگر زنی خود را برای غیرشوهرش آرایش کرد، لازم

۱- . سنن ابی داود، ج۲، ص۳۸۳.

است خداوند او را با آتش بسوزاند.»(1)

۳.۸ لزوم حفظ حریم مرد و زن: روزی رسول خدا دیدند که مردان و زنان با همدیگر از مسجد بیرون می آیند و با هم مخلوط می شوند. به زن ها خطاب کردند: «بهتر این است که شما صبر کنید تا مردها بروند: آن ها از وسط و شما از کنار.»(2) همچنین روزی رسول خدا به یکی از درهای مسجد نبوی اشاره کردند و فرمودند: «چه خوب است این در را به زن ها اختصاص دهیم.»(3) این سخن ایشان بلافاصله عملی شد و همان در، برای ورود زنان به مسجد اختصاص یافت و «باب النساء» نام گرفت.

۴.۸ ممنوعیت دست دادن با نامحرم: پیامبر فرمودند: «هرکس با زنی که محرم او

۱- . بحارالانوار، ج۱۰۳، ص۲۴۳.

۲- . سنن ابی داود، ج۲، ص۶۸۵.

۳- . همان، ج۱، ص۱۰۹.

نیست، مصافحه کند غضب حق تعالی را برای خود خریده است.»(۱)

۵.۸. دوری از شباهت با مردان: پیامبر فرمودند: «خداوند مردانی که شبیه زنان می شوند و زنانی که خود را شبیه مردان می کنند، لعنت کرده است.»(۲) امام باقر در ضمن حدیثی فرمودند: «جایز نیست که زن، خود را شبیه مرد کند؛ زیرا پیامبر مردانی که شبیه زنان می شوند و نیز زنانی که خود را شبیه مردان می کنند، لعنت کرده است.»(۳)

۶.۸. بی حجابی، عامل فساد و تباهی: امام رضا فرمودند: «نگاه به موی زنان شوهردار و بدون شوهر، حرام است؛ چون موجب برانگیختن و تحریک مردان می شود و آنان را به فساد و

۱- . وسایل الشیعه، ج۱۴، ص۱۴۲.

۲- . بحارالانوار، ج۱۰۳، ص۲۸۵.

۳- . وسایل الشیعه، ج۱۴، ص۱۶۳.

کارهای حرام می کشاند؛ همین طور است هر آنچه شبیه مو باشد و موجب تحریک مردان شود.»(1)

بـدون تردیـد، خواهران زائر عزیز و گران قدری که خداوند توفیق تشـرف به شـهر مشـهد و صـحن امام رضا را نصـیب آنان ساخته است، برای جلب رضای خداوند، این سـخن امام هشـتم را ارج می نهند و مراقب هستند تا مو یا زیورآلات آنان نمایان نشود؛ چنان که برادران زائر عزیز و گران قدر آن حضرت، مراقب چشمان خود هستند و از نگاه به نامحرمان پرهیز می کنند تا ان شاءالله با زیارتی مقبول به وطن خود باز گردند.

۷.۸. عفت ورزیدن، برترین عبادت: امام علی فرمودند: «برترین عبادت، عفاف ورزیدن است.»(2)

۱- . علل الشرایع، ج۲، ص۵۶۵.

۲- . الکافی، ج۲، ص۴۶۸.

۹. وظایف مردان دربرابر حجاب

در قرآن و روایات، علاوه بر دستورهایی که دربارهٔ حفظ حجاب و پرهیز از خودآرایی زنان آمده است، مسئولیت هایی نیز به مردان واگذار شده است که در ادامه به آن ها اشاره می کنیم:

۱.۹. باغیرت بودن: پروردگار عالم غیرتمند است و انسان غیرتمند را دوست دارد.(۱) امام صادق می فرمایند: «مردی که غیرت ندارد، انسانی است که قلبش وارونه است.»(۲)

۲.۹. هدایت و کنترل همسر و دختران: خداوند در قرآن می فرماید: «خود و خانوادهٔ خویش را از آتش جهنم دور کنید؛ آتشی که هیزمش مردمان و سنگ ها هستند.»(۳) این، یعنی مسئولیت هدایت خانواده نیز به عهدهٔ شماست.

۱- . نهج الفصاحه، ص۱۴۳.
۲- . وسایل الشیعه، ج۱۴، ص۱۰۸.
۳- . تحریم، ۶.

تصویر

۳.۹. عفت ورزی با زنان مردم: پیامبر فرمودند: «دربرابر زنان مردم عفیف باشید تا زنان شما عفیف بمانند.»(۱)

۴.۹. دوری از چشم چرانی: چشم چرانی نوعی تشویق عملی برای زنـان لاابـالی محسوب می شود. امام صادق می فرماینـد: «چشم چرانی تیری مسموم از تیرهای شیطان است؛ چه بسا نگاهی که حسرت های طولانی را در پی دارد.»(۲)

۱- . وسایل الشیعه، ج۱۴، ص۱۳۸ و ۱۴۱.

۲- . همان.

۱۰. علل بی حجابی

با آنکه نهاد پاک و سرشت الهی و انسانی زنان، اشتیاق فراوانی به حجاب و پوشش دارد و همهٔ ادیان الهی نیز زنان را به رعایت حجاب کامل فراخوانده اند، متأسفانه برخی از زنان در رعایت حجاب کوتاهی می کنند. دانشمندان علت این کوتاهی ها را چنین برشمرده اند:

۱.۱۰. غریزهٔ خودآرایی زنان: فطرت و نهاد پاک زن، به پوشش و حجاب در نزد بیگانگان گرایش دارد؛ ولی نظام تکوین برای استحکام کانون خانواده، غریزهٔ خودآرایی و جلوه نمایی را در طبیعت زن قرار داده است. استفاده نابجا از غریزهٔ خودآرایی و جلوه نمایی، باعث شده است برخی از زنان به جای آنکه خود را در خانه بیارایند، در جامعه با وضع نامناسب ظاهر می شوند.

۲.۱۰. پیشروجلوه دادن فرهنگ نیمه برهنگی: دربرابر سخت گیری های کلیسای قرون وسطی، پس از وقوع رنسانس غرب، دیدگاه های جدیدی مطرح شد که موجب سرباززدن

ص:۴۲

از احکام سخت گیرانهٔ کلیسا دربارهٔ حجاب شد. به سبب آنکه زنان مغرب زمین حجاب را کنار نهاده اند، متأسفانه برخی زنان کشورهای شرقی و اسلامی چنین می پندارند که فرهنگ بدحجابی و نیمه برهنگی، فرهنگی متجدد و متمدن و پیشرو است؛ لذا به تقلید از آن ها، به بدحجابی روی آورده و با وضعی نامناسب در جوامع اسلامی ظاهر می شوند.

۳.۱۰. سودجویی کارخانه داران، پس از انقلاب صنعتی: برابرِ شواهد تاریخی، پس از انقلاب صنعتی، در انگلستان پیداکردن شغل برای مردان دشوار شد؛ چون اعلان ها از آنان می خواستند که زنان و کودکان خود را به کارخانه ها بفرستند! به این دلیل که حجاب مانع کار زنان در کارخانه ها بود، کارخانه داران آن ها را به بی حجابی تشویق می کردند و به تدریج این امر بین همهٔ زنان گسترش یافت.

ویل دورانت فیلسوف معروف آمریکایی در کتاب لذات فلسفه می نویسد: «چون زنان کارگران ارزان تری بودند، کارفرمایان، آنان را بر مردانِ سرکشِ سنگین قیمت، ترجیح می دادند!

کسانی که ناآگاهانه برای خانه براندازی توطئه کردند، کارخانه داران وطن پرست قرن نوزدهم انگلستان بودند.»(1)

۴.۱۰. وقوع جنگ جهانی دوم: جنگ جهانی دوم پیامدهای منفی بسیاری داشت که یکی از آن ها گسترش فرهنگ بی حجابی در میان زنان بود.

۵.۱۰. ایجاد و توسعهٔ بازار مصرف: پس از دستیابی انسان به کارخانه هایی که وسایل مصرفی را به صورت انبوه تولید می کرد، باید بازار مصرف آن نیز ایجاد می شد؛ بنابراین بی حجابی و مدگرایی درمیان زنان رواج داده شد تا تنوع طلبیِ مصرفی در میان زنان پدید آید و آنان به عنوان مصرف کنندگان اصلی، باعث توسعهٔ بازار مصرف شوند.

۶.۱۰. تهاجم فرهنگی غرب و خودباختگی کشورها: فرانتس فانون می نویسد که غرب برای

۱- . دورانت، پیشین، ص۱۵۱.

تسلط بر کشورهای مسلمان، به این دستور قدیمی عمل کرده است: «زن ها را در دست بگیریم؛ همه چیز به دنبال آن خواهد آمد.» کشفیات جدید جامعه شناسان، فقط به آن فرمول قدیمی، روش خاص علمی بخشیده است.(۱)

۱- . نک: سال پنجم انقلاب الجزایر.

۱۱. پیامدهای ناگوار بدحجابی

بدحجابی نتایج و آثار منفی بسیاری دارد که به برخی از آن ها اشاره می کنیم:

۱.۱۱. سقوط شخصیت انسانی زن: زن با عرضهٔ زیبایی های خود به افراد، از شخصیت انسانی خود می کاهد؛ زیرا هرچه دستیابی به زن و بهره بردن جسمی از زیبایی های او آسان تر شود، از ابهت و عظمت زن کاسته می شود.

۲.۱۱. افزایش التهاب و بیماری های روانی: با بی حجابی زنان، بدون شک غرایز شهوانی بیشتر تحریک می شود. پژوهش ها نشان می دهد که تحریک غرایز که ارضای آن ها در همهٔ موارد ممکن نیست، موجب ایجاد بیماری های جسمی و روانی می شود. براین اساس، بی حجابی موجب افزایش بیماری هاست.

۳.۱۱. کاهش جذابیت زنان: عرضهٔ زیبایی های زن در جامعه، از جذابیت آنان می کاهد و

درنتیجه، اشتیاق لازم به جنس مخالف از میان می رود.

۴.۱۱. بر هم خوردن امنیت زنـان: در کشورهـای غربی، آمارهـا نشـان از آن دارد که زنـان به دلیـل نشـان دادن زیبـایی انـدام خود، در معرض تعرض و مزاحمت قرار می گیرنـد. آنـان مجبورنـد که از آژیر یـا آمـوختن دفـاع شخصـی برای امنیت خود اسـتفاده کننـد. جـالب است که در زمستان ها که زنان مجبورند خود را بپوشانند، آمار تعرض ها و تجاوزها کاهش می یابد.

۵.۱۱. تضـعیف ارزش هـای متعـالی: وقتی زنـان به بی حجابی روی آورنـد و ملاک ارزش زن، زیبایی انـدام او باشـد، به ارزش های متعالی و انسانی زنان توجه نمی شود و آن ارزش ها به تدریج تضعیف و فراموش می شود.

۶.۱۱. انحطـاط اخلاقی و تضـعیف معنویت: بی شـک، بی حجابی و تحریک غرایز شـهوانی، به تدریـج موجب انحطاط اخلاقی افراد جامعه و تضعیف معنویت و ایمان در آن ها می شود.

۷.۱۱. فروپاشی نظام خانواده: وقتی بی حجابی رواج یافت و زنان جوان و زیباتر، به خودآرایی

و جلوه نمایی پرداختند، توجه مردان به همسرانشان کمتر شده و نظام خانواده سست می شود و در بسیاری از مواقع به فروپاشی منجر می شود.

۸.۱۱. رکود فعالیت ها و سستی جامعهٔ بشری: بی حجابی، زنان را به آراستن خود مشغول می کند و مردان را به تماشای آنان. درنتیجه، فعالیت های مفید اجتماعی کمتر می شود و جامعه از انرژی زن و مرد کمتر بهره می برد.

۹.۱۱. ترویج فرهنگ مصرف و زیان های اقتصادی ناشی از آن: با بی حجابی، علاقه به داشتن لباس های متنوع و گوناگون بیشتر شده و فرهنگ مصرف، متداول می شود. کشورها مجبور به صرف هزینه های فراوانی در این زمینه هستند که زیان های اقتصادی بسیاری در پی دارد.

ص:۴۸

سخن پایانی

مادرم، خواهرم، دخترم، ای دوستدار پیامبر و اهل بیت مطهرش، ای شیعهٔ عاشق و ای پیرو باهمت هشتمین اختر تابناک آسمان امامت و ولایت و ای میهمان گرامی و محبوب امام رضا بی شک، ایمان به خداوند و ولایت و نیز احساسات پاک و محبت قلبی تو به اهل بیت پیامبر، تو را از شهرهای دور و نزدیک به شهر مشهد آورده و به زیارت بارگاه ملکوتی و مقدس علی بن موسی الرضا میهمان کرده است. پس به این نکته توجه کن که امام رضا، همچون دیگر اولیای الهی، شما را به اجرای دستورهای الهی و دادن پاسخ مثبت به ندای فطرت پاک خویش فرامی خوانند.

ای زائر گران قدر، ای دوشیزه و بانوی مسلمان و عزیزی که توفیق حضور در مشهدالرضا را یافته ای، از شما انتظار می رود که معنویت اماکن مطهر حرم رضوی و شهر مشهد را پاس

دارید و افزون بر اظهار ارادت قلبی و زبانی به امام هشتم، اطاعت عملی خود را از امام رضا به اثبات برسانید و با رعایت حجاب کامل اسلامی، خود و جامعهٔ اسـلامی را از فواید ارزشـمند و بسـیار فراوان حجاب، بهره مند سازید. این امر پسندیده، خشنودی خداوند و رضایت امام رضا را فراهم خواهد آورد که درآن صورت، ان شاءالله از زیارتی مقبول بهره مند شده اید.

دعای امام رضا بدرقهٔ راهتان. همواره در پناه حق و به سلامت باشید.

برای مطالعه بیشتر

۱.مسئلهٔ حجاب، مرتضی مطهری، تهران ،صدرا.

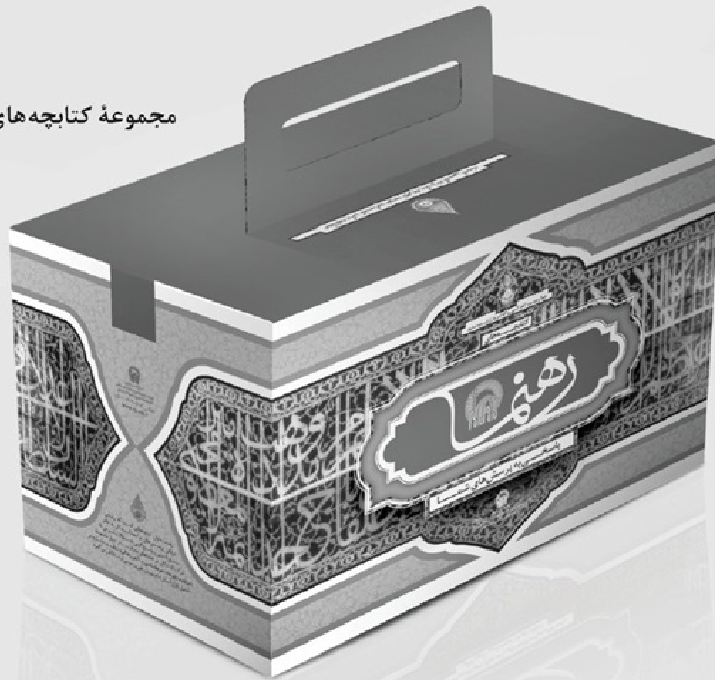
۲.حجاب در ادیان الهی؛زرتشت، یهود، مسیحیت و اسلام،علی محمدی آشنانی قم: نورگستر.

۳.حجاب چرا؟، امین کشوری، قم بوستان کتاب.

۴. چرا حجاب؟ چرا چادر مشکی؟، رهنما،ش۳۶، معاونت تبلیغات و ارتباطات اسلامی آستان قدس رضوی.

ص:۵۱

تصویر

درباره مرکز

بسمه تعالی

هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

آیا کسانی که می‌دانند و کسانی که نمی‌دانند یکسانند ؟

سوره زمر/ ۹

مقدمه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان، از سال ۱۳۸۵ هـ .ش تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن فقیه امامی (قدس سره الشریف)، با فعالیت خالصانه و شبانه روزی گروهی از نخبگان و فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.

مرامنامه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان در راستای تسهیل و تسریع دسترسی محققین به آثار و ابزار تحقیقاتی در حوزه علوم اسلامی، و با توجه به تعدد و پراکندگی مراکز فعال در این عرصه و منابع متعدد و صعب الوصول، و با نگاهی صرفا علمی و به دور از تعصبات و جریانات اجتماعی، سیاسی، قومی و فردی، بر مبنای اجرای طرحی در قالب « مدیریت آثار تولید شده و انتشار یافته از سوی تمامی مراکز شیعه» تلاش می نماید تا مجموعه ای غنی و سرشار از کتب و مقالات پژوهشی برای متخصصین، و مطالب و مباحثی راهگشا برای فرهیختگان و عموم طبقات مردمی به زبان های مختلف و با فرمت های گوناگون تولید و در فضای مجازی به صورت رایگان در اختیار علاقمندان قرار دهد.

اهداف:

۱.بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام)

۲.تقویت انگیزه عامه مردم بخصوص جوانان نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی

۳.جایگزین کردن محتوای سودمند به جای مطالب بی محتوا در تلفن های همراه ، تبلت ها، رایانه ها و ...

۴.سرویس دهی به محققین طلاب و دانشجو

۵.گسترش فرهنگ عمومی مطالعه

۶.زمینه سازی جهت تشویق انتشارات و مؤلفین برای دیجیتالی نمودن آثار خود.

سیاست ها:

۱.عمل بر مبنای مجوز های قانونی

۲.ارتباط با مراکز هم سو

۳.پرهیز از موازی کاری

۴.صرفا ارائه محتوای علمی

۵.ذکر منابع نشر

بدیهی است مسئولیت تمامی آثار به عهده ی نویسنده ی آن می باشد .

فعالیت های موسسه :

۱.چاپ و نشر کتاب، جزوه و ماهنامه

۲.برگزاری مسابقات کتابخوانی

۳.تولید نمایشگاه های مجازی: سه بعدی، پانوراما در اماکن مذهبی، گردشگری و...

۴.تولید انیمیشن، بازی های رایانه ای و ...

۵.ایجاد سایت اینترنتی قائمیه به آدرس: www.ghaemiyeh.com

۶.تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و...

۷.راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی

۸.طراحی سیستم های حسابداری، رسانه ساز، موبایل ساز، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک، SMS و...

۹.برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم (مجازی)

۱۰.برگزاری دوره های تربیت مربی (مجازی)

۱۱. تولید هزاران نرم افزار تحقیقاتی قابل اجرا در انواع رایانه، تبلت، تلفن همراه و... در ۸ فرمت جهانی:

۱.JAVA

۲.ANDROID

۳.EPUB

۴.CHM

۵.PDF

۶.HTML

۷.CHM

۸.GHB

و ۴ عدد مارکت با نام بازار کتاب قائمیه نسخه :

۱.ANDROID

۲.IOS

۳.WINDOWS PHONE

۴.WINDOWS

به سه زبان فارسی ، عربی و انگلیسی و قرار دادن بر روی وب سایت موسسه به صورت رایگان .

درپایان :

از مراکز و نهادهایی همچون دفاتر مراجع معظم تقلید و همچنین سازمان ها، نهادها، انتشارات، موسسات، مؤلفین و همه بزرگوارانی که ما را در دستیابی به این هدف یاری نموده و یا دیتا های خود را در اختیار ما قرار دادند تقدیر و تشکر می نماییم.

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان -خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آباده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی -پلاک ۱۲۹/۳۴- طبقه اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: ۰۳۱۳۴۴۹۰۱۲۵

دفتر تهران: ۸۸۳۱۸۷۲۲ ـ ۰۲۱

بازرگانی و فروش: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹
امور کاربران: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

WWW

